

SUZANNE KELMAN

PASKUTINĖ
DIENA
PARYŽIUJE

Iš anglų kalbos vertė
Ignė Norvaišaitė-Aleliūnienė

Sofoklis

VILNIUS, 2024

Skiriama Rose Valland atminti. Ši kukli dailės istorikė tapo narisia šnipe, rizikavusia visa kuo, kad išgelbėtų dešimtis tūkstančių neįkainojamų meno kūrinių tamsiausiomis Antrojo pasaulinio karo dienomis. Jos neblėstantis pasiaukojimas ir drąsa neįsivaizduojamo pavojaus akivaizdoje yra laikui nepavaldus nepalaužiamos žmogaus dvasios pavyzdys. Lai jos atminimas šviečia taip pat ryškiai kaip jos išsaugoti šedevrai, begalei ateities kartų įkvėpdami viltį ir susižavėjimą.

PROLOGAS

PARYŽIUS, 1943-IŪJŲ RUGPJŪTIS

Širdžiai daužantis krūtinėje, rankoms svyrant nuo nešulio, Izabelė bėgo šešėliais, taikydamosi į galinę tamsuojančio pasta-to pusę. Iškvėpimam orui vėsoje virstant garais, ji įlėkė pro duris ir užbūldėjo laiptais į viršų, žengdama kas dvi pakopas. Jausdama, kaip nuo alsavimo dega plaučiai, ji virpančia ranka apgraibomis ieškojo kišenėje rakto. Išgirdus apačioje ant laiptų dundant nacių batus, jai sugniaužė skrandį. Staiga raktas įsmuko į spyną, ji atlapojo duris ir įbėgo vidun.

Tiršta tykuma name apgobė ją iki kaulų prisiskverbiančiu šaltuku, ir Izabelė kelias sekundes stovėjo nejudėdama, gniauž-dama rankose paveikslą. Jai kvapą atėmė tuštumos jausmas – ne tik šilumos ir šviesos stoka, bet ir mintis apie žmones, kurie niekada čia negrįš.

Padėjusi paveikslą ant žemės, pirštais čiupė sieną, kol už-griebė lempą ir ją virpančiomis rankomis įjungė. Buvo gerokai po vidurnakčio, ir ji žinojo, ką turi padaryti. Galvoje vis dar aidint priešmirtiniams geriausios draugės Brižitos žodžiams, Izabelė įlėkė į miegamąjį ir nužvelgė sieną, kol pastebėjo jos minėtą nykščio žymę. Atsargiai nuėmė ir ant žemės padėjo ga-balą plokštės. Girdint pastate aidinčius prieš šūksnius, žinant, kad žydų šeimos verčiamos iš lovų siaubo ir panikos sukuryje, ją sugriebė stingdanti baimė. Per sienas sklindant kenčiančių vaikų riksmams, ji stengėsi tvardyti.

Izabelė nedelsdama pakėlė vertingąjį meno kūrinį ir atsargiai įstatė į plyšį, kuriame jis tobulai tilpo. Nurijusį ašaras, pastebėjo kitoje paveikslų pusėje pritvirtintą laišką, pasvarstė, apie ką kalba tos širdį draskančios eilutės, ir paskutinį kartą nužvelgė gražų peizažą. Tada virpančiomis rankomis paskubomis uždengė jį maišiniu audeklu; pasimeldė, kad paveikslas niekada nerastų, ir beliko viltis, jog viskas bus gerai. Pirštams stengiantis grąžinti plokštę į vietą, pasipylė sunkūs smūgiai į duris. Akimirksniu pro duris įsiveržė pulkas pilkų uniformų, čiupo ją už rankų ir rėkiančią išvilko iš kambario.

ANGLIJA, 2010-ŪJŪ VASARA

Estera

Kol Estera vargo, mėgindama patiekti vaikams vakarienę, suskambo telefonas. Ji atsiliepė atžariai, šiurkščiau, nei norėjo, ir pasikišusi telefoną po smakru stengėsi sugrūsti bulves puode.

– Supjaustyk, – suinkštė jos sūnus Henris, žiūrėdamas į maistą lėkštėje. – Negaliu šitaip valgyti.

Ji prikišo galvą prie berniuko ir uždengė telefoną ranka.

– Po minutėlės.

Henris, dar neišsiugdęs laiko pojūčio, purkstelėjęs sukryžia-vo rankas.

– Supjaustyk dabar! – neatlyžo jis.

Estera perspėjamai kilstelėjo antakius.

– Po minutėlės, – iškošė, toliau grūsdama košę. Per anksti nukėlė bulves nuo kaitros ir teko kaip reikiant pasidaruoti rankomis.

Balsas ragelyje, regis, pajuto įtampą ir atsargiai paklausė:

– Ar kalbu su ponia Harington? Ar tai ponia Estera Harington?

Ji sulaukė kvapą; net praėjus trejiems metams vis dar skaudėjo.

– Buvau, – glaustai atsakė ji. – Išsiskyriau. Susigrąžinau mergautinę pavardę. Dabar esu Estera Volker.

Ji akies krašteliu dirstelėjo į Henriį. Į jo kumštukus, sugniaužtus ant stalo. Jis tuoj paleis dūdas, stebimas pikto brolio žvilgsnio. Estera atsiduso, padėjo bulvių puodą ant viryklės ir

prižirglėjusi prie vaiko lėkštės ėmė pjaustyti dešreles, kol jis putniu rausvu kumštuku šluostėsi nuo skruostų pykčio ašaras. Danielis, dvejis metais vyresnis, bjaurėdamasis žiūrėjo į brolių.

– Jis amžinai bus kūdikis, jei ir toliau smulkinsi jam maistą.

– Aš ne kūdikis, man septyneri! – pareiškė Henris.

Tvardydamosi, kad nepratrūktų, Estera nepaisė jų ir staiga išgirdo kalbant kažką kitą. Nustebusi suprato po smakru tebespaudžianti telefoną. Turbūt skambino kokie nors pardavėjai; buvusio vyro pavarde ją vadindavo tik tie žmonės, kurie norėdavo pinigų. Ji jau ketino nutraukti pokalbį, bet žmogus kalbėjo toliau.

– Mano vardas – Eduaras Diuonas. Esu meno kūrybinių prekeivis ir skambinu jums iš Paryžiaus. Noriu su jumis aptarti šį tą jautraus. Ar pasirinkau tinkamą laiką? – jis kalbėjo ramiai, su ryškiu akcentu, ir mintyse jai iškilo Peterio Selerso iš tų „Rozinės panteros“ filmų vaizdas.

– Tinkamesnio turbūt nebus, – atsakė ji pavargusiu balsu ir čiupo kitą prikaistuvį. Grįžusi prie stalo, nepaisė Henrio, kuris pasišlykštėdamas iš bulvių košės rankiojo gumulėlius ir metė į krūvą viduryje stalo.

Balsas tęsė:

– Čia, Paryžiuje, turime daiktą, mūsų manymu, priklausiusį Brižitai Goldštein, ir mėginome susisiekti su jos dukra Sofi Volker. Radome ją slaugos namuose, ten ir davė jūsų telefono numerį.

Estera liovėsi kabinusi daržoves, kiaurasamtis, pilnas ryškiai žalių žirnelių, sustingo ore.

– Sofi Volker – mano mama; Goldštein buvo jos mergautinė pavardė, – atsargiai ištarė ji. Akivaizdu, kad skambina ne koks pardavėjas. – Iš Paryžiaus ji išvyko per karą, būdama maža mergaitė.

Mintyse šmėkstelėjo jos mamos veidas, skausmas, išryškėjantis kam nors paminėjus Paryžių. Prieš prasidedant demen-

cijai, Sofi iš apmaudo sučiaupdavo lūpas, jos akys pritvinkdavo motinos ilgesio sukeltų skausmo ašarų. Ji Esterai niekada nepasakojo smulkmenų apie savo gyvenimą ir motinos mirtį prieš išvykstant iš Prancūzijos. Kai tik kas nors pasiteiraudavo apie jos praeitį, Sofi piktai papurtydavo galvą, stipriai užsimerkdavo ir panosėje sumurmėdavo *horrible*, – tai būdavo vienas iš tų retų kartų, kai vėl prabildavo gimtąja kalba.

– Brižita buvo mano močiutė, – tęsė Estera. Tariant tuos žodžius, gerklėje atsirado gumulas. Vien pagalvojus apie močiutę, kurios taip niekada ir nepažins...

Estera išėjo iš virtuvės į koridorių, kad susikauptų. Spėjo turinti maždaug dvi minutes, kol Henriį ištikis vakarinis pykčio priepuolis. Šūksniams iš virtuvės ėmus skambėti vis garsiau, balsas telefone sutriko ir pritilo. Stengdamasi žūtbūt išgirsti, Estera žengė tiesiai pro laukujes duris ir sustojo ant slenksčio. Tvokstelėjus šalto oro gūsiui, sudrebėjo; jai tik reikėjo sutelkti dėmesį į vyro žodžius.

Užimdama gynybinę poziciją, ji tvirtai sučiaupė lūpas. Norėjo liūdinti mamos. Šiuo metu ji labai trapi.

– Koks reikalas? – susierzynusi paklausė ji.

Balsas telefone, regis, nesumišo.

– Vieni žmonės čia, Paryžiuje, remontavo namus ir rado daiktą, kaip įtariame, priklausantį jums. Ar norėtumėte atvykti jo apžiūrėti?

– Kaip suprasti – atvykti jo apžiūrėti? – apstulbusi pasakė Estera. – Į Paryžių?

Lyg būtų pasiūlęs skristi į mėnulį. Ji dirbo visu etatu, augino du vaikus ir buvo vieniša mama, nesulaukianti pagalbos iš netikėlio buvusio vyro. Jei galėtų, jau seniai būtų išvykusi į Paryžių. Su koku nors gražiu, seksualiu vyru.

Balsas toliau kalbėjo:

– Situacija labai jautri, sunku viską papasakoti telefonu. Tai gi, būtų geriau, jei atvažiuotumėte.

– Negalite paprašyti, kad kas nors tą daiktą man atvežtų? – paklausė ji ir suirzusi atsiduso. Svajonė apie savaitgalį Paryžiuje su seksualiu vyru užvaldė mintis, bet tikrovė privertė skaudžiai nusileisti ant žemės.

– Ne, deja, tai neįmanoma.

Tarytum pabrėždamas tuos žodžius, iš namo atsklido kraują stingdantis riksmas – veikiau dėmesiui patraukti, nei iš tiesų ištikus nelaimėi, bet balsas telefone pajuto įtampą.

– Gal paskambinkite man, kai viską apgalvosite? Pažadu, bus verta.

Jis nutraukė pokalbį, o ji stovėjo spoksodama į geltoną žibintą, ką tik įsižiebusį tylioje mažo Kotsvoldo regiono kaimo, kuriam gyveno, gatvėje. Šunį vedžiojanti kaimynė jai pamajo ir nusišypsojo, tarytum stovėti ant savo namų slenksčio su telefonu vienoje rankoje, virtuviniu rankšluostėliu ant peties ir puodu gumuliuotos bulvių košės kitoje buvo visiškai normalu.

Po kelių valandų, berniukams sugulus miegoti, ji vėl prisiminė pokalbį telefonu. Pagalvojo apie liūdną savo šeimos istoriją. Jos močiutė buvo žydė ir gyveno Paryžiuje, per Holokaustą ją nužudė. Įėjusi į savo miegamąjį, nuo viršutinės spintos lentynos Estera nukėlė dėžę ir atsisėdo su ja ant lovos. Panaršė viduje, kol rado, ko ieškojo – vienintelę turimą močiutės nuotrauką.

Fotografuota prie įspūdingai atrodančio akmeninio pastato, jauną moterį įrėmino gražios kolonos. Ji vilkėjo tamsų platėjančią sijoną ir gražiai krentančią šviesią palaidinę. Buvo vidutinio ūgio, turbūt kokių penkių pėdų ir trijų arba keturių colių, bet turėjo ryžtingas akis ir gražius tankius juodus plaukus. Šalia jos stovėjo kita moteris, aukštesnė, elegantiška, šviesiais į dailų kuodelį sukeltais plaukais. Ranką ji laikė ant Esteros močiutės peties – užuomina apie jų draugystę. Kitoje nuotraukos pusėje nepažįstamu braižu buvo užrašyti žodžiai „Brižita Goldstein“ ir nors buvo aišku, kuri iš dviejų moterų jos močiutė, mat turėjo

tokios pat formos veidą kaip Estera ir Danielio akis, ji nenutuokė, kas ta kita moteris.

Kartą ji klausė mamos, bet ši tik papurtė galvą, negalėdama arba nenorėdama prisiminti. Taigi, nuotraukos data ir laikas išliko paslaptimi. Žvelgdama į moterį, kurios ryžtingą išraišką ji dažnai matydavo sūnaus veide, Estera mėgino įsivaizduoti, ką reiškę gyventi sau įprastai, kol ją išsivedė ir tikriausiai nužudė naciai. Ar ji mirė greitai? O gal kentėjo? Viską, ką žinojo, Estera prieš kelerius metus išsiaiškino internete – močiutės mirties Paryžiuje datą. Apie tai pagalvojus, ją nupurtė šiurpas. Jos artimieji manė, kad visi asmeniniai daiktai dingę. Surasti ir pavogti vokiečių. Tai ką, po galais, tokio rado, kas galėtų priklausyti jai? Pirštu vedžiodant mažytę figūrą, Esterą staiga apėmė nenumaldomas noras išsiaiškinti, koks tai daiktas; tačiau mintis atrodė neįgyvendinama.

PARYŽIUS, 1939-ŪJŪ RUGSĖJIS

Brižita

Mėnuo kybojo žemai tamsiame danguje virš Paryžiaus, švelniu sidabrinu švytėjimu užliedamas neužmirštuolėmis margintus tapetus ant galinės Brižitos ir Samuelio Goldšteinų miegamojo sienos. Naktis buvo tyki, miestas už langų plytėjo ramus, išpatoginęs miego glėbyje. Į minkštus patalus susisupusi Brižita sukrito lovoje, tyliam šnarėjimui pranešus, kad atėjo jos vyras Samuelis. Nuo jo prisilietimo jos stuburu nuvilnijo šiurpas, o šiltas vyro alsavimas pakuteno ausį.

– Brižita, mylimoji, jis baigtas.

Po šių žodžių jos širdis suspurdėjo, nekantrumas ir jaudulys susipynė krūtinėje. Į naujausią paveikslą Samuelis sudėjo daug meilės, daugybę valandų kruopščiai dėliodamas potėpius drobėje; Brižita prasimerkusi atsisuko į jį ir ranka švelniai paglostė skruostą, delnu jausdama šiurkščius šerelius. Dažų ir terpentino kvapas buvo įsigėręs į mėlynus jo marškinius, tas aromatas priminė jo ne-nuilstamą atsidavimą menui, o pro langą sklindančioje švelnioje nežemiškoje mėnesienos šviesoje jis jai atrodė kaip dailininkas tiesiai iš romantinio paveikslo. Samuelio vedama už rankos, ji nusiziovavo. Pasiekus svetainę, Brižitai užgniaužė kvapą. Ten, užlietas blausios mėnesienos, stovėjo Samuelio paveikslas „Vasaros pievos“. Gėrėdamasi juo, Brižita apsiašarojo iš pasididžiavimo.

Spalvos, rodės, atgijusios mirguliavo ir šoko priešais ją. Drobės centre prie pat horizonto kybojo auksinė saulė, tiesianti

spindulius lyg svetingas rankas. Žemiau plytinčios pievos buvo užlietos auksinių ir sodrių raudonų atspalvių, tarytum besileidžianti saulė, išleisdama paskutinį kvapą, būtų jas nuspalvynusi. Paveikslas jai atrodė gyvas, jo spalvos net virpėjo. Brižitą pakerėjo ne tik peizažas, bet ir žmonių, kurių siluetai buvo išsibarstę po paveikslą, dvasia. Ūkininkai stropiai darbavosi sulenkę nugaras, o vaikai vaikėsi vienas kitą pievoje, žaismingai juokdamiesi, neslegiami nei rūpesčių, nei baimės. Tvyrojo vienybės, vilties ir pasipriešinimo priespaudai, besikėsinančiai į jų mylimą miestą, jausmas.

Jos vyras aistringai prabilo:

– Šitas paveikslas, mylimoji, atspindi viską, kas man brangu Prancūzijoje: gamtos grožį, žmonių tvirtybę, viltį sulaukti ateities be karo. Tai mūsų meilės ir svajonių, kurias puoselėju mūsų šeimai bei Sofi, simbolis... Tai mano meilės laiškas Paryžiui, mūsų namams ir tau, – sumurmėjo jis, pirštais švelniai perbraukdamas jos skruostą. – Tai ir pažadas – pažadas, kad net užklopus tamsai rasime šviesą ir vėl pakilsime.

Brižita pažvelgė į Samuelį ašarų, susižavėjimo ir meilės sklidinomis akimis.

– Jis nuostabus, – sukuždėjo ji balsu, kurį kone užgožė širdies plakimas. – Tai šedevras, Samueli.

Jaunajai porai grįžus į lovą, ji ištiesė rankas, trokšdama jį priglausti. Tvirtai apsigijusi rankomis, Brižita prisitraukė vyrą artyn bučiniui, jausdama, kaip drobėje pamatyta tvirtybė pažadino gresiančio karo baimę ir nežinomybę. Staiga ją apėmė smarkus geismas, pajuto, kad ir Samuelį užvaldė tas pats jausmas, jis atsakė į jos prisilietimą, vis smarkiau kurstydamas tarp jų tvyrantį karštį, ir jų suartėjimas darėsi vis primygtinesnis ir aistringesnis; jų abipusis geismas, regis, buvo nepasotinamas, jie ieškojo paguodos kito prisilietimuose. Tarytum bent kelias tobulas akimirkas galėtų pasislėpti nuo išorinio pasaulio.